

Balogh András

Könyvtár, közösségi tér, minőségi-szellemi rekreáció¹

„A bálnavadász hajó és a fregatt volt az én Harvardom és Yalem”

Hermann Melville: Moby Dick vagy a Fehér Bálna

Jóllehet átalakuló (információs) világunkban a könyvtáros szakmában, a tágabb értelemben vett könyvtártudományi diskurzusokban, könyvtár-építészeti koncepciókban, valamint a még tágabb értelemben használatos közgyűjtemények, közművelődés fogalmi konstellációjában ma már rendszerint közösségi térként emlegetjük a közszolgáltatói szektor eme kulturális szegmensét; tágabb elméleti, tudományközi horizonton már kevésbé vagyunk képesek kontextusba, perspektívába helyezni e paradigmaváltásból következő premissza folyományait. Tudományos paradigmaváltásra vagy inkább „paradigmátlanításra” van szükség ahhoz, hogy a kulturálódás, közművelődés, szabadidő, rekreáció megváltozott tartalmú fogalmi jelentéseit a posztmodern könyvtári szolgáltatáskultúra viszonylatában lehessen újraértelmezni. Külön-külön is komplex, nagy átalakuláson keresztülmenő tevékenységekről van szó, amelyeket önmagukban és egymáshoz viszonyítva is át kell tekintenünk, hogy a szintén megváltozott jelentésű könyvtár számára újra definiáljuk funkcióit. Így mindenképpen érdemes hermeneutika diskurzust folytatni arról, hogy a rekreáció posztmodern korunkra történő újraértelmezett funkció- és jelentésváltozásai milyen megfontolások, szükségletek, szolgáltatások, könyvtári és könyvtáros szerepváltozások szerint építhetők be egy új, átalakuló, posztmodern-hermeneutikai könyvtárfogalom és praxis számára. A digitális korban a hagyományos, történeti könyvtárfogalom olyan mértékben alakult át, mondhatni, „amorffá” vált, hogy a hagyományos könyvtári és az újabb keletű, elsősorban digitális közszolgáltatások és a könyvtárosi szerepek rendszerét új tudományos kontextusban, új gyakorlati megközelítésben kell vizsgálnunk, megvalósítanunk. Ugyanakkor a rekreációnak, elsősorban a közművelődés, kulturálódás, ismeretterjesztés viszonylatában történő értelmezésének, fogalmi jelentésváltozásainak újradefiniált jelentéshorizontja számos kapcsolódást tartal-

maz a posztmodern kor könyvtárhasználati jelenségvilága, használóinak igényei felé. A könyvtár, a közművelődés, az ismeretterjesztés és a rekreáció (szabadidő) újraértelmezett viszonyában több komplex, átalakuló fogalomról, tevékenységről van szó, amelyekről érdemes egy közös hermeneutikai-interpretációs mezőben beszélni, már csak azért is, mert a kultúráközvetítés (köz)könyvtári intézményes funkcióira, lehetőségeire, feladataira csak úgy tekinthetünk továbbra is evidenciaként, ha képesek vagyunk tágabb és más fogalmi horizontok felé megújítanunk jelentését. Nézzük meg, milyen paradigmaváltások jelzik a könyvtári világ változásait a közművelődés, szabadidőtöltés vonatkozásaiban!

A könyvtár ma már messze nem az a hely, amellyé a köznyelv, a szóhasználat az elmúlt évtizedekben, az elmúlt fél évszázadban átörökítette, sztereotipizálta, hanem új jelentésekkel, új típusú használói–kulturális reprezentációkkal teli „tér”, mind a fizikai, mind a virtuális valóságát tekintve. „*A jelenlegi kulturális-társadalmi folyamatok által létrehozott radikális változásokat éppúgy, mint a társadalmak kulturálisan rögzített önértelmezésében, szemantikájában bekövetkezett elmozdulásokat több társadalomkutató mindinkább a térhez fűződő viszony átalakulásán keresztül próbálja megragadni.*”² A könyvtár, a közgyűjtemény esetében ez a változás ma már explicit és evidens szakmai, szemléletbeli változásokkal, követelményekkel járó folyamat. A könyvtári tér szemantikája immár a könyvtári nyilvánosság közösségi szerkezetváltozásának kifejezője; a könyvtár a tudományos-társadalmi diskurzus valóságos és szimbolikus terévé lett. A posztmodern könyvtár helyt ad mind a mindennapiság, mind a tudományosság diskurzushorizontjainak.

A jelenlegi közkönyvtár-használati trendek empirikus vizsgálatához elsősorban azok a többnyire nagyvárosi, új, felújított, kibővített könyvtáráépületek szolgálnak megfelelő méritéssel, amelyek már építészetileg is involválják és/vagy egyesítik a modern és posztmodern könyvtárhasználati szempontokat. Ezekben a könyvtáráépületekben jelennek meg a legszélesebb spektrumban a differenciált használói igények, a könyvtári szolgáltatások horizontja, a dokumentumkínálat sokfélesége. Az, hogy a könyvtár közösségi térré lett, nem utolsó sorban a könyvtár olvasóinak új típusú térhasználati reprezentációiban manifesztálódik. „*A harmadik hely fogalmát Ray Oldenburg szociológus alkotta meg³. Az első hely az otthonunk, a második a munkahelyünk, a harmadik pedig egy, az előbbi kettőtől független közösségi tér. Oldenburg számos tulajdonságát említi a harmadik helynek, ezek közül a legfontosabbak a következők:*

- közel hozza egymáshoz a környéken élőket,
- az újonnan érkezőknek és a látogatóknak a „község kapuja”,
- elősegíti különböző csoportok (művészeti stb.) kialakulását,
- közelebb hozza egymáshoz a fiatalokat és a felnőtteket,
- elősegíti a környék fejlődését,
- elősegíti a politikai viták kialakulását,
- csökkenti a megélhetési költségeket,
- szórakoztat,
- a barátság ajándékát adja (barátságok szülehetnek itt),
- fontos a nyugdíjasoknak.

Ez a hely nemcsak a felnőtteknek való, hanem a fiatalokért is van, összehozza a különböző korú és érdeklődésű embereket. Befogadó, közösségteremtő légkört találunk itt, ahol megpihenhetünk a munka vagy az iskola után. Elősegíti a társadalomba való beilleszkedést, ami nagyon fontos lehet azoknak, akik hátrányos helyzetűek, vagy akik messziről érkeztek. Ez a hely találkozási pont, amelyet a környéken mindenki ismer.”⁴ A térinformatika új, társadalomtudományi megközelítéseinek

könyvtártudományi felhasználhatóságából, valamint saját szakmai tapasztalataim alapján dolgoztam ki a szakmánkban „bibliopláza modell” néven ismertté vált könyvtármodell alapjait⁵. Ennek az elsősorban nagyvárosi könyvtármodellnek az a lényege, hogy a kultúrák közvetítés komplex, közösségi szintereként, „élményközpontjaként”, pszeudo városi köztérként értelmezi a könyvtári szintereket. E modell a „plázázás” szociológiai-magatartástudományi jellegzetességeit⁶ a könyvtárhasználati, közművelődési vetületeiben, a közkönyvtári filozófia (public library) mentén használja fel, a „könyvtári plázázás” fogalmának beiktatásával a könyvtárba járás társadalmi attitűdjét az élménytársadalom⁷ paradigmájában értelmezi újjá, bontja ki. Melyek e modell legfontosabb megállapításai (a közművelődés, a rekreáció újabb fogalmi horizontjai szempontjából)? Az élmény fogalma és jelentősége Schulze szerint az, hogy „*a cselekvés tehát közvetlenül arra irányul, hogy a szubjektum megéljen, átéljen valamit, amire aztán a reflexióban szép élményként tekinthet*”⁸. Az élmény szociológiailag és hermeneutikailag definiált fogalma a társadalmi elvárások felől nyitja meg az utat egy hermeneutikai könyvtárfogalom (de)konstruálása felé, amely a könyvtárhasználati jelenségek filozófiai-szociológiai törvényszerűségeit feltárva újjaértelmezi a könyvtári rekreáció fogalmát, kielégítésének könyvtári szerepeit. A könyvtárban sokszínű kulturális élményekkel, benyomásokkal kell találkoznia a mai olvasónak ahhoz, hogy kiváltsa a szép élmény reflexióját. A jól megközelíthető, közlekedési-átszállási csomópontokhoz közel eső könyvtáreépület külső megjelenésétől, belső, ergonómiai strukturáltságától a szolgáltatási nivóig, kulturális választékig terjedő spektrumban sokféle követelménynek kell teljesülnie a mai könyvtár tervezése, működtetése során. **Így a mai könyvtárra multifunkcionális, multikulturális intézményként kell tekintenünk, amelyben nemcsak a könyvtári praxis nyílik ki más közgyűjteményi területek felé, hanem a közművelődés változó jelentései is új tartalommal közelítik egymáshoz az intézményrendszereket.** A mai könyvtár már nem lehet meg a nem szorosan könyvtári funkciókat (könyvkiválasztás, olvasótermi referenz-szolgálat, raktárak stb.) ellátó térrészek nélkül. Sajátos elnevezéssel, könyvtár-közi tereknek hívhatjuk a könyvtáraknak azokat a helyiségeit, ahol mind a közművelődés, mind az elmélyült tanulás-kutatás, mind a más típusú közkönyvtári rekreációs határterületek, – időszaki kiállítások, hangversenyek, konferenciák, író-olvasó találkozók, csoportos foglalkozások (biblioterápia, kézműves foglalkozás) –, mind a társadalmi találkozás nem kulturális szintereinek (kávézó) sajátos szövedéke szervesül a könyvtár hagyományos tereibe. A posztmodern könyvtári filozófia a könyvtári terek dekonstrukciója révén megbontja az állomány elrendezésének hagyományos, tömszerű elhelyezését, és sajátos multikulturális világot teremt a műfajok keverhetőségének térbeli kiaknázásával. A könyvtáráépítéset térbeli forradalma, posztmodern dekonstrukciója az, ahogy ez a könyvtári filozófia megbontja a hagyományos gyűjteményi kontextusokat.

Láthatjuk, hogy a könyvtár – mint társadalmi-intézményes entitás – már fizikai jelenvalóságban sem a régi, hanem fellazult, dekonstruált fogalmi kereteit mind az intézményes, mind a funkcionális „nyitás” politikája alapozza meg. A hermeneutikai közgyűjtemény- és könyvtárfogalom azzal, hogy átértelmezi a hagyományos, történeti (előítéleteken nyugvó) közgyűjteményi jelentéseket, a szubjektív élmény- és műbefogadási horizontban közelíti az egész közgyűjteményi intézményrendszert és a kulturális szolgáltató szektort egymáshoz viszonyítva is. A könyvtári, közgyűjteményi szerepváltozások jobb megértéséhez, és a posztmodern közgyűjteményi filozófiák konvergenciájának jegyében értelmezzük újra György Péternek a „hagyományos és új múzeum” dichotómiáját a modern és poszt-

modern közgyűjteményi filozófia szembeállításaként. „*A múzeumi pillanat, a befogadással kapcsolatos elvárás és norma radikális változásokon esett át az elmúlt évtizedek során. A tradicionális múzeumi gyűjtemények az elkülönülés csodái voltak, ellenben az új múzeumok a kortárs, a mindennapi, helyi kultúra fenntartásában, újraalkotásában s végül az interpretálásban érdekeltek, így számukra sokkal fontosabb lehet a feladatok megfogalmazása, különféle témák felvetése, mint például a klasszikus gyűjtési normák betartása. Míg a hagyományos múzeumok az autentikus tárgyak szellemének ébrentartására, szimbolikus jelentésük felismerhetővé tételére voltak hivatottak, addig az új múzeumok a megélt gondolat, a személyes tapasztalat és tudás egységének: vagyis az autentikus létnek a prezentálásában érdekeltek. A hagyományos múzeum az ugyan folyamatosan átrendezett, de mindig változathatatatlannak feltüntetett kánont közvetítette, az új múzeum plurális értékek közötti párbeszédet ajánl*”. Később hozzáteszi: „*Az új jelző, tehát a hagyományos muzeológiától való eltérés lényege mind a múzeumok, mind a muzeológia történetének mintegy kívülről való szemléletében áll.*”⁹ Ennek az empirikus, intuitív problémafelvetésnek szüksége lenne a hermeneutikai könyvtár- és közgyűjtemény-fogalom elméleti kidolgozására a könyvtártudomány számára is¹⁰. A közgyűjteményi, közszolgáltatói szektor elméleti közelítése tehát a hermeneutikai horizonton valósulhat meg, míg e közelítés technológiai aspektusát egyértelműen az informatika, a digitalizáció jelenti. Ezt a „horizont-összeolvadást” a virtuális valóság felől részben az internetes keresőfelületek végzik, amelynek során bármely könyvtár anyagára mutató tartalmakra lelhetünk, másrészt azok a kulturális igények teremtik meg, amelyek az (intézmény) specifikus és céltudatos használaton, kultúrafogyasztáson túlmutatva, plusz élményekhez, kulturális szolgáltatásokhoz köthetők. A könyvtár tehát nemcsak fogalmilag „lépett ki” önmagából a szolgáltatásspektrumot tekintve, hanem gyakorlatilag is. Manapság léptenyomon, a legváratlanabb helyeken – „könyvek halmazait” sajátos térbeli entitásként megtapasztalva – könyvtárakba „botlunk”. Elég csak egy váróteremben, egy megállóban a tömegközlekedés várakozással eltöltött idejét kihasználnunk, máris találhatunk egy könyvtári sarkot, ahol az ott „kikölszönzött” könyveket a célállomásnál, visszautazásnál leadhatjuk. Ugyancsak érdekes, de mindenképpen jól frekvenciált könyvtár-közi közegben is találkozhatunk könyvtárakkal, ha éppen egy plázában az egyik bolthelyen egy városi könyvtár egyik tagkönyvtárába¹¹ térhetünk be, vagy egy bevásárlóközpont egyik „csendes” zugában ergonomikus polcokat és foteleket találunk szabadon elvihető és hozható könyvek számára. Nem ritka, hogy egyes társadalmi, szabadidős, fesztiválrendezvényen a könyvtárak sátrakkal, standokkal vannak jelen¹². Mindebből nyilvánvalóvá lehet, hogy a könyvtár már messze nem az a „rugalmatlan”, helyhez kötött, „szigorú” intézmény, ahogy azt a rossz beidegződések alapján megismertük, gondolnánk. Ez a térbeli „kiterjesztés” és funkcionális nyitás alapozhatja meg a könyvtár közművelődési szerepváltozásainak a rekreáció, a szabadidő irányában megfogalmazható jelentésváltozásait is.

Az információs (posztmodern) korra a könyvtár, a közgyűjtemények, a közművelődés fogalma és intézményes szerepe, társadalmi funkciója, küldetése, használói szükségletrendszere szükségszerűen értékelődött át mind az elmélet, mind a praxis szintjén. Így az, hogy manapság az olvasók valós és virtuális könyvtárhasználatainak térbeli reprezentációit egyfajta (kulturális) közösségi aktussorozatként, eseményként definiáljuk, közösségi térként képezzük le, egy hosszabb történeti fejlődés eredménye. Érdekes – és talán szerencsés – történelmi egybeesés, hogy éppen a rendszerváltozással egy időben a világ már egy olyan digitális forradalom küszöbén állt, amely néhány év múlva meghozta a számítástechnika történetének egyik legnagyobb áttörését, a grafikus felületű operációs rendszer kifejlesztését. Ez a felhasználóbarát fordulat aztán nagymértékben hozzájárult a

könyvtár fogalmi átértékelődéséhez is, hiszen a virtuális valóság, későbbiekben a közösségi virtuális valóság (web2) terében található, megosztható, kommentelhető tartalmak a könyvtár „érvényességi körét”, az autentikus könyvtárhasználat aktusait messze elvonatkottatták, átértelmezték a történeti könyvtárfogalom kereteitől.

Hogy egyelőre egy egészen triviális, és még bőven a hagyományos közkönyvtári szolgáltatási körben értelmezhető változást említsek, a rendszerváltozás szabaddá tette az utat ideológiailag, jogilag és piaci szempontból a könyvkiadás kiteljesedése előtt. Ennek egyik legfontosabb pozitív hozadéka az volt a könyvtárakra, olvasókra nézve, hogy jelentősen megnőtt az irodalmi kínálat. A rendszerváltozástól eltelt időszak könyvkiadásának legfőbb, azóta is tartó trendje az lett, hogy többféle könyv jelent meg a piacon, mint korábban, de kisebb, csökkenő példányszámokban¹³. Érdemes ezzel összefüggésben ugyanakkor egy mondatot vesztegetnünk az érem másik, szürkébb oldalára is, hiszen a rendszerváltozás teljesen átalakította a közművelődési, közkönyvtári intézményrendszer (közösségi alapú) finanszírozását, az állami redisztribúciós rendszert, a társadalom jövedelemelosztásának arányait. Egyrészt csökkent a könyvtárak, könyvtári szolgáltató helyek száma, mondhatni, megtörtént a könyvtári rendszer „optimalizálása”, „standardizálódása”, a „könyvtári törvény¹⁴” megalkotása. Bizonyos könyvtártípusoknál, így a szakszervezeti-munkahelyi könyvtáraknál sokszor maga az intézményes, fönntartói háttér szűnt meg, ugyanakkor – igencsak kevés kivételtől eltekintve – a könyvtáraknak azzal a paradox helyzettel kellett szembenéznük, hogy a növekvő dokumentumkínálat ellenére a csökkenő dokumentum-beszerzési lehetőségek eltávolították a lehetséges és a kívánatos szolgáltatási nívót. A könyvtárak jelenetős részének egészen a mai napig kompromisszumokat kell kötniük a beszerzendő dokumentumok köréről és példányszámáról, habár számos országos hatáskörű és koordinációjú rendszer¹⁵ és a normatív támogatásokat kiegészítendő, célzott, pályázati források¹⁶, érdekeltségnövelő támogatások újabban sokat segítenek a könyvtárak állományalakításában. Ugyanakkor a virtuális valóság „képbe kerülése” csökkentette a területi különbségeket, nőtt az esélyegyenlőség a dokumentumok, információk hozzáférhetőségében; új, máig tartó, permanens kihívásként jelent meg a teljes könyvtári, közgyűjteményi horizont előtt a (jogvédett és helytörténeti) dokumentumok digitalizálásnak kiszervezése, koordinálása, szolgáltatása. Az internet felfejlődése közösségi, infokommunikációs felületté, médiává válása (web2) a könyvtári rendszer, az olvasáskultúra számára hasonlóan ambivalens helyzetet teremtett, mint a dokumentumkínálat és a beszerzés anomáliája. Egyrésztől megjelent az olvasás (és az írás) egy új digitális platformja, szegmense, funkciója, hiszen olyan szövegeket kezdtünk el olvasni, majd kommentelni, megosztani, saját írásos internetes műfajokkal szövegeket teremteni, amelyek kizárólag az internetről férhetők hozzá; másrészt mindenki számára autentikus internetes funkcióvá lett a bejegyzések írása. A web2-es internet így egyfajta közösségi diskurzusfelületként is értelmezhető az internet web1-es, „statikus” hősorához képest. Szövegek olvasásának, szövegek teremtésének új felületeit, arányait, törvényszerűségeit, műfajait elsősorban a web2-es közösségi oldalak, a közösségi oldalakhoz kapcsolt blogok, hírek jelentik. A klasszikus könyvtári-könyves hagyománynál, Roland Barthes szerint, az olvasó, „*abehelyt, hogy maga játszana, abehelyt, hogy a jelentő varázsa megigézhetné, hogy az írás kéjéből részeseudne, nem marad számára más, mint soványka szabadsága arra, hogy elfogadja vagy elutasítsa a szöveget: az olvasás nem több mint népszavazás.*”¹⁷ A posztmodern kor olvasói, könyvtárhasználói ellenben már „maguk is játszhatnak”, hiszen „*ők maguk lesznek a Könyv – virtuális téren keresztül történő – folytonos mozgása*”¹⁸ - idézhetjük és egészíthetjük ki Foucault-t.

Egyelőre még magát a könyvtáros szakmát is megosztják ezeknek az új (szerzői) műfajoknak, Derrida után szabadon, a könyvtár „írásfordulatának” a perspektívái az olvasással, könyvtárhasználattal, szabadidő eltöltéssel való kontextusban is. A web2 gyakorlatilag megváltoztatta a kulturálódás társadalmi „irányát”. A hagyományos, modern könyvtárhasználati, közművelődési igények elsősorban az egyéni motivációk felől érkeztek, ezután lett közösségivé az ott szerzett ismeret: a posztmodern paradigmában az a priori közösségi létből kiindulva jutunk el az egyéni szükségletek szempontjaihoz, horizontjához. A közösségi média, az infokommunikációs technológia a „hálózati társadalom”¹⁹ közösségével megosztott tartalmak felől közvetít az egyéni (kulturális) szükségletek felé, a könyvtárak vonatkozásában is egyre inkább. Így történik ez például az olvasmányok kiválasztásánál. A közösségi felületekről informálódunk egy-egy olvasmányról, csakúgy a könyvtárhasználati lehetőségekről, kondíciókról is. A virtuális valóság, az olvasó webes jelenléte nagymértékben átalakította az olvasás „időmértékét”, tartalmi aspektusait is. Sokan azt mondják, hogy ma sem olvasunk kevesebbet, mint régen, csak megváltoztak az olvasás felületei, funkciói: a papíralapú dokumentumokat némely területeken teljesen kiszorítják a digitális szövegek, az elmélyült, irodalmi mélységű olvasás egyre inkább réteggé válik. Az olvasás valójában az informálódás funkciójában lett mindennapi szükségletté, legáltalánosabb tevékenységgé. Van azonban a virtuális valóságnak egy sokkal fontosabb, ebből következő hozadéka a könyvtár fogalmi kereteit illetően: a virtuális valóságban jelenlévő, folyamatosan digitalizált Gutenberg-galaxis, az új szövegműfajokkal kiegészülve végtelenül kitágítja a könyvtár hagyományos, történeti jelentését, és újfajta olvasói-könyvtári jelenléte, távhasználatot, távkölcsönzést, akár új típusú könyvtári szövegek teremtésének lehetőségét ígéri. A szövegek mindenki általi teremthetősége, átírása, megoszthatósága új hermeneutikai horizontot nyit meg a könyvtárfogalom perspektívájában. A mai könyvtárlátogató már nem egyszerűen „olvasó”, hanem egyszerre több és kevesebb is annál: több, mert ő maga is teremt, megoszt szövegeket, tartalmakat, ugyanakkor kevesebb is, mert a hagyományos olvasási attitűdök némely műfajban kevésbé dominánsak. Ezért a mai könyvtártudományi terminológia – az internet világában általánosan használt szakzsargonra (felhasználó-user) is hajazva – inkább a komplexebb, kiterjesztett jelentésű „használó” fogalmát emlegeti, amikor a könyvtári szolgáltatáskultúra potenciálját, szegmenseit, lehetőségeit rendeli hozzá az igénybe vevők egyre differenciáltabb szükségleteihez.

Ezek közül a differenciált igények közül két szignifikáns könyvtárhasználati tényezőt emelhetünk ki. Az egyik a tanulás (köz-, felső- és felnőttoktatás), a másik a szórakozás, a szabadidő eltöltésének céljából történő könyvtárhasználat, amely életkort és hangsúlyait tekintve is differenciálva jelenik meg. Mindez azt is vélelmezi – és az országos statisztikák is ezt mutatják –, hogy egy átlagos mai közkönyvtárban a fiatalok, fiatal felnőttek mellett elsősorban az idősebb korosztályból járnak inkább könyvtárba, kölcsönöznek dokumentumokat. Természetes, hogy ezen a ponton tűnhet fel a rekreációnak a könyvtár és olvasáskultúra felé kibontott jelentése is a tanulással és ismeretterjesztéssel korrelációban. Ha a könyvtárfogalom tágabb jelentésébe bele vesszük, hogy „mindenféle” írásos, információs anyagok gyűjtésével, rendszerezésével, szolgáltatásával járul hozzá az emberi jóléthez, az emberi közérzet javulásához, mint kulturális közszolgáltatás, akkor a rekreáció általánosabb fogalmi kontextusába – a szabadidő kulturált eltöltési formájaként – beilleszthetők a közművelődés, ismeretterjesztés, informálódás egymástól sosem elválasztható, látnes és tudatos régebbi-újabb funkciói, módszerei, jelentésváltozásai. Mi

szakmabeliek tudjuk, érezzük, tapasztaljuk, hogy ennek manapság legnehezebb próbaköve éppen maga az olvasás problémakörében keresendő. De azt is láttuk, hogy ma már nemcsak az olvasás a legfőbb könyvtári funkció, hanem a használói jelenlét különböző, valós és virtuális módozatai, differenciáltabb igényeinek sora. A könyvtár szövegvalósága manapság sokkal többet jelent, mint a dokumentumállomány archivált tartalmait, ahogy a rekreáció is túlmutat „közvetlen” jelentésén, feloldható a közművelődés és ismeretterjesztés fogalmi horizontjában.

A használó tehát komplex, differenciált igényekkel lép be a könyvtár hangsúlyozottan kiterjesztett és nemcsak szorosan vett jelentésű világába, amelynek mind a virtuális, mind a valós szegmenseiben változó hangsúllyal, új tartalmi elemekkel bővülve, továbbra is fontos igénybevételi szempontja az idő egyik lehetséges, kulturált eltöltésének szükséglete. Ha megnézzük a KSH 2013-as szabadidős tevékenységek időmérleg-elemzését²⁰, akkor azt láthatjuk, hogy a 15-75 éves korú népesség körében 1986-tól 2010-ig bezárólag a napi olvasásra fordított idő 33-ról 20 percre csökkent. Ezt én még mindig nem tartom drámáinak, főleg úgy, hogy az internetezésre szánt időben olvasás is történik. De nagy általánosságban azt jelenthetjük ki, hogy a tévénézés és az internetezés, vagyis a multimédiás műfajok dominanciája tovább növekedett, vélhetően a mozi, a színház, a hangverseny, a kiállítás, az olvasás rovására. A jelentésből az is kiolvasható, hogy a szabadidő struktúráját mennyire befolyásolja az életkor. A fiatalok életében az olvasás- és tanuláskultúra egyre kevésbé köthető a könyvekhez és a hagyományos újságokhoz; őket az interneten kell utolérnünk a szabadidő és az ismeretterjesztés új módozataiban.

A könyvtári rekreáció belső arányai, hangsúlyai, igényei átrendeződtek. Egyrészt ténylegesen is szabadon választható érdeklődési körökön alapul, nem felülről irányított, ideológiától átitatott tevékenység és könyvtári feladat többé. Ez egyszerre teremt könnyebb és nehezebb kiindulási alapot. Könnyebb, mert nincs többé tartalmi-kínálati korlát, amely az érdeklődési kör kielégítését korlátozná; de nehezebb is, hiszen az egyre bővülő választék, az új ismeretszerzési, szabadidő-eltöltési felületek, lehetőségek maguknak a könyvtárosoknak is nehezebben áttekinthetőek, követhetőek. Még ma is élnek persze olyan sztereotípiák, előítéletek a könyvtárhasználók körében a könyvtáros szerepekről, hogy a könyvtáros ül és olvas, és ebben a tevékenységben ki is merül feladata. Ebből is fakadhat, hogy néhányan manapság is úgy ajánlatnak maguknak könyvet, hogy azt feltételezik, a könyvtáros az összes könyvet el is olvasta, mindet ismeri... Nos, ez már úgy is lehetetlen lenne, ha a könyvtárosnak tényleg nem lenne más feladata, mint könyvek olvasása. De visszatérve szakmánk igazi kérdéseire, az ismeretterjesztő, szabadidős olvasmányokra vonatkozó hagyományos, klasszikus tájékoztató kérdés- „Adjon nekem valami jót!”- átértékelődött, és más hangsúlyokkal fogalmazódik újra. Az olvasók, elsősorban a médiából szerzett információik alapján, akár már a megjelenésük napján is keresnek meghatározott műveket, míg másik oldalról, aki egy könyvtárba manapság bármilyen motiváció alapján betér, nagy valószínűséggel választ valami számára érdekeset a polcokról, így szakmánk egyik elsődleges marketing feladata a potenciális használó behozatala a könyvtárba. A könyvtár –ideális esetben – könnyű megközelíthetősége, megfelelő nyitva tartási ideje, akadálymentessége, multifunkcionális terei, a széles körű kínálat, az ergonomikus könyvtári környezet által mindenképpen fontos tényezői a kulturált, sokszínű, sokoldalú szabadidős, rekreációs tevékenységeknek. Mindenközben a könyvtáros fontossága, feladatköre is átértékelődött: egyszerre növekedett és csökkent. Úgy tapasztaljuk: különösen a szabadidős, főként kurrens olvasmányok kiválogatási szempontjainál

kevesebben és kevesebbet kérdeznek a könyvtárostól a tartalomra vonatkozóan; előzetes információkkal, célirányosan érkeznek. Inkább a könyvtárhasználat, a számítógépes adatbázisok technikai sajátosságaiban kell segítenünk a betérőknek. Kisebb részben azonban, amikor mégis hozzánk folyamodnak szórakoztató műfajú könyv ajánlása céljából, akkor igencsak „ott” kell lennie a könyvtárosnak, hiszen a kínálat ma már egyre nehezebben áttekinthető spektrumú, így a megfelelő olvasmány kiválasztásánál, ajánlásánál jobban lehet és kell figyelni az egyéni igényekre: megnőtt a könyvtáros tájékozottságának, olvasottságának jelentősége. Vannak azonban olyan könyvtárhasználati sajátosságok is, amikor a szabadidős olvasmányigények mintegy a könyvtárhasználat mellékszálaként, egyes időszakokban, bizonyos élethelyzetekben kerülnek fókuszba. Aki például egész nap tanul egy könyvtárban, az kikapcsolódásképpen beleolvashat könnyedebb olvasmányokba is, illetve más tudományterület ismeretterjesztő irodalmába. Az iskolai nyári szünet hagyományosan a könyvtár rekreációs, szabadidős funkciójának a csúcspontját jelenti, hiszen ilyenkor majdnem mindenki a kikapcsolódáshoz, nyaraláshoz, utazáshoz való irodalmat kölcsönöz. Némely kiemelt üdülőhelyeken például ismét strandkönyvtárakat nyitottak (Keszthely, Balatonfüred, Balatonalmádi), hogy kiterjesszék és elérhetővé tegyék a könyvtári szolgáltatásokat a rekreáció e területén is.

A hermeneutikailag megfogalmazott rekreáció, szabadidő fogalma manapság már egy jócskán kibővült, megváltozott feladatkörű és használói igényű intézményrendszerben nyeri el értelmét. De melyek lehetnek e rekreáció, szabadidő fogalmak új jelentései, amelyekhez „autentikusan” lehet hozzárendelni meghatározott könyvtári funkciókat? „*A szabadidő társadalmi és egyéni jelentősége egyre növekszik. Ma még közel sem beszélhetünk szabadidő-társadalomról, azonban vitathatatlan tény, hogy a <ráérő idő> önértéke, individuális meghatározottsága, felhasználásának szabadságfoka egyre erősödik.*”²¹ Ez lehetne a posztmodern kor rekreáció-fogalmának premisszája, és ezeken a pontokon tudjuk a könyvtári időtöltés új szempontjaival összekapcsolni. Az időfelhasználás, a szabadidő-szerkezet változásának trendjei, jellegzetességei, a társadalomnak az idővel, időfelhasználással kapcsolatos attitűdjei, lehetőségei, szükségletei mind-mind „jelzésértékűen” mutatják társadalmunk újratermelésének, jólétének specifikus, a termelésre, társadalmi közérzetre, szubjektív életminőségre közvetve ható kérdéseit. Egy társadalom gazdagsága, fejlettsége, demokratikussága, kulturális színvonala alapvetően befolyásolja a rekreáció minőségét, és fordítva: a rekreáció minősége, a minőségi rekreáció visszahat a társadalmi alrendszerek működésére. A szabadidő-rekreáció-könyvtár összekapcsolása olyan társadalmi közegben a legsikeresebb, ahol a könyvtár társadalmi beágyazottsága, a társadalom minőségi szabadidő-szükséglete, a felhasználható szabadidő mennyisége együttesen „erősítik” egymást a minőségi rekreáció társadalmi nivellálásában. Nyilvánvaló, hogy e komplex, a minőségi, könyvtári, közművelődési szabadidő-felhasználás indikátoraiaként megjelenő tényezők sem magyarázhatók önmagukban, hanem csak a gazdaság és társadalom alapként és felépítményként vizsgált összefüggéseiben. Ezek mélyebb, alaposabb elemzése nélkül is evidenciaként állapíthatjuk meg, hogy a minőségi, szellemi rekreációnak az igénye, lehetőségei, színvonala nagymértékben függ egy társadalom gazdasági-társadalmi fejlettségétől. A modernitásban létrejövő szabadidő az ipari társadalom jellegzetessége; hasznos eltöltésének igénye egyidős és egyívású a szintén a modernitás korában kiteljesedő közjóléti, közszolgáltatói szektor felemelkedésével. A modern államban hamar felismerték a szabadidő kulturált eltöltésének fontosságát, más kérdés, hogy a modernitás totalitarizmusokban történő elhajlása, elfajzása az ideológiai képzés és harc terepévé tették a kultúráközvetítő

intézményeket. A totalitarizmusok szabadidő-kultúrájában érvényesült leginkább a *Nasb-piramis* szabadidő-kategóriáival leírt kötelező elfoglaltság és a szabadidős tevékenységek legszorosabb egymásrautaltsága, a szabadidős tevékenység szabadságérzetének, szabadságfokának minimalizálása, a célorientált szabadidőnek a külső, állami, ideológiai szempontok szerinti alárendelése a belső szabadidő-motivációval és szükséglettel szemben. A rendszerváltozás során – ahogyan már korábban is említettem – megszűnt a szabadidő ideológiai uralásának, állami irányításának, de részben támogatásának a rendszere is. Paradox helyzet állt elő: míg a szocializmus központosította, szabályozta, de ezen belül államilag (viszonylag bőségesen) támogatta a kulturális javak hozzáférhetőségének csatornáit, addig a rendszerváltozás utáni piaci nyitás a modernitás ingáját a másik irányba lökte. A szabadidő-eltöltés aktusai, intézményes-anyagi bázisai ideológiailag felszabadultak, azonban más típusú, új törésvonalak alakultak ki, mind a szabadidő szerkezetében, mind a szabadidő funkciójában. Az időfelhasználás, így a szabadidő is ekkortól vált igazán szabaddá, azonban rögvest felütötte fejét egy másik „(idő)rezsim” kényszerítő tényezője; a megélhetésért, intézményfönntartásért való küzdelem. Sajátos konstellációban kapcsolódik össze ez a két tényező a közművelődés, a közkönyvtárak rendszerében. Míg egyik oldalról felértékelődött a szaktudás, amely a társadalom boldogulásának zálogát, az anyagi termelés alapját képezi, másik oldalról a szabadidő funkcionális konstrukciója is átstrukturálódni látszik: ha a szabadidő-eltöltés egyik végpontja a tisztán külső motivációkból, ideológiai alapon végzett kulturálódás volt a diktatúrák korszakában, akkor mára, a másik oldalra túllendülve azt tapasztalhatjuk, hogy a belső motiváció (tisztá rekreáció) vált uralkodóvá. Amíg a szocializmus nehezebb éveiben az olvasónak kötelező volt irodalmat és szakkönyveket egyaránt kivinni az amúgy is szűkös választékból, addig manapság az olvasói-használói befolyásolhatóság elméleti és gyakorlati szemléletformái, lehetőségei teljesen átalakultak. Mindez éppen az ismeretterjesztés, mint a minőségi rekreáció körében értelmezhető ismeretszerzés, új műfaji, módszertani specifikumainak alapkérdéseit, paradigmáit változtatta meg. Az „ideológiamentes” közművelődés, könyvtári szolgáltatáskultúra egyik félreértett mozzanata, hogy az ideológia eldobásával minimálisra csökkentek a befolyásolhatóság, a „nevelés” könyvtári, könyvtár-pedagógiai szerepei, mozzanatai. Az USA könyvtárügyében történt esetek jól jellemzik az e körül zajló szakami-társadalmi diskurzus hevességét. Egy állami közkönyvtárban az egyik, nyilvánvalóan konzervatív értékrendű könyvtáros nem engedte egy kiskorú olvasónak kikölcsönözni a *Szűzírke ötven árnyalata* című könyvet, majd erre az öntudatos olvasó panaszt tett, amelynek következtében elbocsájtották állásából a „renitens” dolgozót. E könyvvel kapcsolatos indulatos társadalmi diskurzust jelzi, hogy a későbbiekben mégis lesztek ezt a trilógiát a polcokról bizonyos államokban. A könyvtárhasználat szabadságfoka, nyilvánossága, esélyegyenlősége, „elitképző”, értékmegőrző-kultúráközvetítő funkciója, réteg- és tömegigények kielégítésének egyszerre fellépő igényei komplex könyvtárosi szerepeket, könyvtárhasználati reprezentációkat involválnak a könyvtári rendszer egészére. Az általam kidolgozott „bibliopláza modellben” leírható könyvtárhasználati attitűdök sajátos „egységben”, konvergenciában látatják ezeket a differenciált szerepeket, funkciókat. A rekreációnak, az ismeretközlésnek és -terjesztésnek, a szabadidő kulturált eltöltésének új igényei, lehetőségei „tág teret” nyitnak a könyvtárnak, mint (városi) köztérnek az újradefiniálásához, mint ahogy a rekreáció fogalmának könyvtári vetületeihez is.

A hermeneutikai módszerrel megközelített, dekonstruált könyvtár és rekreáció fogalmak mind a hagyományos intézményi, mind a tevékenységi hátteret fellazítják, közelítke-

tövé teszi őket egymáshoz. A könyvtári és szabadidős tevékenységek dekonstrukciójának egyik újragondolt eredménye lehet a szabadidő-rekreáció-könyvtárhasználat fogalmainak új kontextusú értelmezése. A szabadidőnek, a könyvtárügynek a hermeneutikai módszerrel megközelített kritikai értelmezése, a fellazított fogalmi jelentéseket az egyéni nézőpontok, szükségletek tükrében nemcsak önmagukhoz, történeti hagyományunkhoz, hanem egymáshoz viszonyítva is új horizont-összeolvadásban alkotja újra. Így ha a hermeneutika alapkérdéseit a könyvtárral és a rekreációval összefüggésben feltesszük, akkor az is a feladatunk, hogy a hermeneutikai tapasztalat, a megértés könyvtári és szabadidős aktusait összekapcsoljuk. Fontos kiemelni ezzel kapcsolatban, hogy mit is mond a hermeneutikai módszer a megértésről, tudásról. Gadamer szerint a megértés maga nem pusztán „reprodukción, hanem egyben mindig alkotó viszonyulás”²². Ebbe az összefüggésbe állítva a közművelődés, az ismeretterjesztés, a rekreáció fogalmainak hermeneutikai dekonstrukcióit, az is egyértelművé válhat, hogy a könyvtári közművelődés és rekreáció az ismeretszerzés, a tudás, az igazság új (hermeneutikai) aspektusaitól elválaszthatatlan. Ez a hermeneutikai „koherencia” teljességgel átalakítja a könyvtári gyakorlat módszereit, mind a tájékoztatástudomány, mind a könyvtár közművelődési-funkcionális határterületeinek a rekreációról eddig gondolt kapcsolatairól. A mai információs világban közelítődnak a profit, non-profit és közszolgáltatói információ- és tartalomszolgáltató platformok, szektorok, csakúgy, mint a magánélet és a munkavégzés tevékenységei, a szabadidő, informálódás, tanulás aktusai. Az informálódás tevékenységének fogalmi-funkcionális kibontásában, (dekonstrukciójában) jelentős szerepet kaphatnak az ismeretterjesztésnek és a rekreációnak a szabadidővel kapcsolatos összefüggései, törvényszerűségei: az információs sztrádán jelenlévő felhasználó a könyvtárak által nyújtott tartalmakhoz, hivatkozásokhoz juthatnak, ezeket is felhasználva, az ismeretszerzés, tanulás és a szabadidő új, autentikus műfajait is elsajátítják. A konkrét, célzottabb könyvtárhasználat motivációi felől nézve a könyvtári tájékoztatási folyamat hermeneutikai szemlélete nyithatja meg az utat a könyvtár – mint diskurzusok – értelmezése felé. Ahogy a hermeneutika nem ismer abszolút tudást, úgy ma már nem elsősorban a tények átadásának médiumaként, hanem vélemények, diskurzusok felvetésének plurális intézményeként jelenik meg a könyvtár paradigmatiszta horizontja. Fontos továbbá kiemelni a (hermeneutikai) beszélgetést, mint a megértés folyamatát. A könyvtári világban történő információáramoltatási, tájékoztatási folyamatok a használók felé olyan dialógusba illeszkednek, amely már maga is a megértés folyamatának része, így a könyvtári ismeretterjesztés, a rekreáció maga is a megértés hermeneutikai kontextusába helyezve nyeri el jelentését. A könyvtáros és az olvasó párbeszéde, (hermeneutikai beszélgetése) kristályosítja ki azt a kulturális igényt, amelyre a könyvtárhasználónak élményszinten is szüksége van. A könyvtári élményfogalom hermeneutikai-szociológiai értelmezése másfelől messze túlmutat az olvasás, az ismeretszerzés, a megértés, a könyvtári szabadidős tevékenységek hagyományos horizontján. Minden könyvtári élményre való törekvést, igényt, amit a tágabb értelemben vett kulturálódáshoz, mint általános tevékenységhez kapcsolunk, a megismerés és a szabadidő-munkaidő sajátos kapcsolatában értelmezhetünk újjá. A szabadidőnek és a munkaidőnek, valamint e tevékenységek helyeinek fokozatos egymásba átmenése, egymásba integrálása kihát a könyvtárak használói igénybevételének szabadidős aspektusaira is. A tanulást, a (tudományos-szellemi) munkát megszakíthatják rekreációs könyvtárhasználati aktusok. Ennél a pontnál kell azt hangsúlyozni, hogy milyen tágan is értelmezhető hermeneutikailag a könyvtárhasználati aktusok sokfélesége. Amikor bármilyen informá-

ciókeresést – különösen megosztást – végzünk a világhálón, akkor már bizonyos értelemben könyvtárhasználatnak minősíthető tevékenységet folytatunk. Így elvben minden szöveges, multimédiás tartalommal kapcsolatos tevékenység (olvasás, írás, vizuális tartalomkészítés, megosztás) könyvtári dokumentációs, archiválási, tájékoztatói folyamatokhoz is kapcsolható. A közművelődés ma még nem teljesen feltárt, itt vázolt új útjai hermeneutikailag ezen a horizonton értelmezhetik újjá a könyvtári szabadidő eltöltés, ismeretterjesztés és rekreáció új formáit, egyúttal a könyvtári szerepek változásait.

Jegyzetek

- 1 In: Rekreáció mindenkinek II. Szellemi rekreáció. (Szerk.: Fritz Péter.) Maxim Kiadó. 2015. 500 p. (Megjelenés alatt)
- 2 Szíjjártó Zsolt: A hely hatalma. Lokális szcénák – globális folyamatok. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008.
- 3 Az 1989-ben megjelent Great Good Place című művében
- 4 Szóllás Péter: A könyvtár mint harmadik hely. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 11. sz. 3-7. p.
- 5 Balogh András: Bibliopláza a (köz)művelődésért. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005.12. sz. 29-34. p, valamint Uó: Bibliopláza- a XXI. század könyvtára? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2013. 1. sz. 3-17. p.
- 6 Lásd részletesebben: Demetrovics Zsolt (szerk.): Pláza, ifjúság, életmód. Egészségmagatartás vizsgálatok fiatalok körében. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2009.
- 7 Lásd részletesebben Gerhard Schulze élménytársadalom koncepciójának elemzését: Éber Márk Áron: Élménytársadalom. Budapest, ELTE, Társadalomtudományi Kar, 2007.
- 8 Uo.
- 9 György Péter: Az eltörölt hely – a Múzeum. Budapest, Magvető Kiadó, 2003.
- 10 Ezt a problémakört nemrég kezdtem el feldolgozni: Balogh András: Modern és posztmodern „könyvtár-filozófiák”. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2014. 3. sz. 7-30. p.
- 11 Az egeri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár Agria Parkban létrehozott fiókja az első ilyen jellegű hazai tagkönyvtár. Lásd: Kelemenné Csuha Zsuzsanna: Plázába mentem, keress a könyvtárban! = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2013. 2. sz. 15-21. p.
- 12 Számos strandkönyvtárat lehet említeni, illetve az ország legnagyobb fesztiválján, a Sziget Fesztiválon is lehet találkozni kihelyezett könyvtári standokkal.
- 13 http://www.mkke.hu/page.php?page=BOOK_TURNOVER
- 14 1997. évi CXL. Törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 15 Elsősorban az ODR-t, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszert, valamint a KSZR-t, a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert kell kiemelnünk.
- 16 A Márai-program immár a 4. szériában fut, listáról válogatható irodalommal.
- 17 Barthes, Roland: S/Z. Budapest, Osiris, 1997.
- 18 Foucault, Michel: Fantasztikus könyvtár. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor, 1998.
- 19 Manuel Castells elméleti megközelítéseként ismertté vált terminológia.
- 20 http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf
- 21 Ábrahám Júlia –Bárdos György: A szabadidő és rekreáció. Problémafelvetés. = Kultúra és Közösség 2014. 1. sz. 25-30. p.
- 22 Gadamer, Hans-Georg: Igazság és módszer. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

A biblioterápia kialakulása, fejlődése és helye a könyvtárban

A biblioterápia gyökerei az ókorig nyúlnak vissza. Külföldön – elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, Európában pedig Németországban és Angliában – elterjedt szolgáltatás a könyvtárakban. Tanulmányomban szeretném bemutatni a módszer korai előzményeit, majd azt, milyen változásokon ment keresztül a történelem során. Kitérek a fogalom változásaira, és arra, hogyan alakult az alkalmazása, valamint a jelenlegi külföldi könyvtári szolgáltatás, a könyvlista (booklist) lehetőségére. Ezen kívül szó lesz arról is, némelyek miért tartják veszélyesnek a biblioterápiát.

A biblioterápia korai előzményei

A biblioterápia legkorábbi előzményei megtalálhatóak az ókori Egyiptomban. Jung *Analitikus pszichológiájában* olvashatjuk, hogy a régi Egyiptomban, ha egy embert kígyó mart meg, nem egyszerű orvost, hanem orvospapot hívtak hozzá, aki gyógyszerek helyett Rá és anyja, Ízisz mítoszának kéziratát hozta magával, és felolvasta a betegnek. A történetben Ízisz egy mérges kígyót teremtett, amelyet a homok alá rejtett, amikor pedig Rá isten rálépett, a kígyó megmarta. Az istent szörnyű fájdalmak gyötörték, halálfélelme volt, ezért az istenek olyan varázslatot végeztek Ízisszel, amely kiűzi a mérget. „*És Ízisz, a varázslás nagyaszonya, így szólt: >>Folyj ki, mérge, jöjj elő Rá-ból... Dolgoztam, és kényszerítem a mérget a földre hullani, mert uralkodom a kígyó mérgén... Hadd éljen Rá, és hadd haljon meg a mérge, mert ha a mérge él, Rának meg kell halnia.<< És hasonlóképpen egy bizonyos ember, egy bizonyos embernek a fia, élni fog és a mérge meg fog halni*”³⁰ Már ebből az egy történetből is kitűnik, az ókorban milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak az írott szónak, és a gyógyulást nem a gyógyszereknek, hanem a történetnek tudták be. Hittek benne, hogy Rá istenhez hasonlóan ők is meggyógyulhatnak egy kígyómarást követően. Arról természetesen nem szólnak a feljegyzések, hogy milyen arányú volt a gyógyulások száma, és hányan haltak meg a kígyó mérgétől.

A különböző vallások szentnek tekintett szövegeit hasonló céllal olvasták. Így a *Biblia* és a *Korán* is utasításokat, tanácsokat tartalmaz az olvasók számára az életvezetési

és egyéb nehézségek megoldásához. A Szent Páltól származó *Rómaiaknak írt levél* például konkrét utasításokat tartalmaz, miszerint „*A reményben legyetek derűsek, a nyomorúságban béketűrők, az imádságban állhatatosak. Segítetek a szenteken, ha szükségben vannak, gyakoroljátok a vendégszeretetet. Áldjátok üldözőiteket, áldjátok, s ne átkozzátok. Azokkal, akik örülnek, örüljete, s a sírókkal sírjatok. Éljetek egyetértésben. Ne legyetek fennbéljűzők, hanem alkalmazkodjatok az egyszerű emberekhez. Ne legyetek magatokkal eltelev...*”³⁹

A *Korán*, az iszlám vallás legfontosabb írott dokumentuma, amely példát mutat, támaszt nyújt az muzulmán emberek számára évezredek óta. A szúrák megtanítanak az erkölcsös életre, valamint a társadalmi háttér kialakulásához is tanácsot adnak.³¹

Ha nem csupán a vallásos szövegeket nézzük, akkor a történetek segítő szerepét felfedezhetjük a különböző irodalmi alkotásokban, mint például az *Ezeregyéjszaka* meséiben is. Bár a mesegyűjtemény keletkezési körülményeit és korát nem tudják a kutatók pontosan megállapítani, azt már tudják, hogy mindig az adott kor igényeinek megfelelően alakult a szövege. Mesék kerültek be és ki, vagy a meglévők módosultak. Így amíg felnőtt korszaknak szánták a történeteket, addig tartalmaztak szexuális utalásokat, majd amikor gyerekek számára adaptálták, ezeket a részeket eltávolították.¹⁵ Ha a kerettörténetet nézzük, akkor elmondhatjuk, hogy Seherezádé biblioterapeuta volt, hiszen egy előre meghatározott cél érdekében logikusan felépített mesék sorozatának segítségével igyekezett segíteni a nőkből kiábrándult uralkodón. A király mellett azonban a gyűjtemény azoknak is segítséget nyújt, akik elolvassák a meséket, történeteket.⁶³³

Amennyiben kelet felé fordítjuk figyelmünket, a biblioterápia talán legmélyebb gyökereit fedezhetjük fel a hagyományos hindu orvoslásban, ahol mesét adtak a beteg léleknek, és az e fölött tartott meditáció segített a probléma megoldásában.⁵

A mesélés szervezett formája hazánkban először a fonókban töltött téli estéken valósult meg, ahol egymást szórakoztatták történetekkel az emberek. A nő a fonást, azaz a szál sodrását és motollára tekerését valamelyik háznál összegyűlve végezték. Munka közben beszélgettek, énekeltek, s ha legények is részt vettek az eseményeken, akkor tréfálkoztak, táncra keltek. A fonó alkalmas hely volt a mesék, mondák, anekdoták, találós kérdések előadására, meghallgatására. „*A magyar népi pszichoterápiás módszerek és ráolvasások pszichoterápiás szempontból is szuggesztív és hipnotikus erejűek voltak*”³⁴.

A módszer (újra)felfedezése

A nyugati orvostudomány által történő újrafelfedezés egészen a XIX. századig váratott magára, ekkor ugyanis már a lelki problémát is igyekeztek orvosolni a szemmel jól látható testi tünetek kezelésén kívül. 1815-ben egy philadelphiai orvos, Benjamin Rush meggyőzően érvelt az olvasás terápiás értéke mellett. John Minsin Galt pedig 1833-ban már a betegek kezelési programjának részévé tette.⁵ Később, az első világháború idején Samuel McChord Crothers volt az első, aki használta a biblioterápia kifejezést, a barátja, George Bagster pedig kijelentette, hogy a biblioterápia egy új tudomány.⁹ Az első ismert példa arra, hogy egy képzett könyvtáros könyveket használt mentális betegek kezelésében 1904-ből való, a könyvtárost pedig Kathleen Jonesnak nevezeték, aki a McLean Kórházban, a massachusettsi Waverlyben dolgozott.⁴⁰ William J. Bishop 1931-ben összeállított egy referencialistát a kórházi könyvtárak számára, a jegyzék különböző biblioterápiás tételeket tartalmazott.⁹

A legnagyobb előrelépést és a könyvtáros szakmához való tartozás elismerését az jelentette, amikor 1939-ben a Hospital Division of the American Library Association biblioterápiás bizottságot alakított, ahol hivatalosan is könyvtári szolgáltatásként ismerték el a biblioterápiát.⁵

A módszer szélesebb körű elterjedése a második világháború idejére datálható, ugyanis a frontról hazatérő katonák hosszú kezelést igényeltek, amit meg is kaptak, és ekkor már a mentális épségükre is odafigyeltek az egészségügyi ellátásuk során.⁹

A csoportterápia kifejezést 1931-ben alkották meg. A pszichodráma 1925-ben vált ismertté, a táncterápia pedig 1942-ben. Az 1950-es években megjelent a művészetterápia és a zeneterápia. A felnőttoktatás, amely az 1930-as és az 1940-es években virágzott, szintén azt állítja magáról, hogy a biblioterápia előfutára. Rhea Joyce Rubin végzett egy elemzést, amelynek során 131 darab, 1970-1975 között megjelent cikket vizsgált meg, és ennek köszönhetően megállapította, hogy már ekkor a biblioterápiával kapcsolatos írások csupán 35 százaléka jelent meg könyvtári folyóiratokban és 65 százaléka más területeken, mint a pszichológia, oktatásügy, egészségügy.⁴⁰

Az 1920-as években több szalon futott a biblioterápia fejlesztése, azonban hatékony szószólója nem jelent meg. Linda Eastman állítólag azt mondta, hogy „*ha én orvos lennék, könyveket adnék a betegeknek a szerint, hogy szerintem mire van szükségük*”. A Library Association 1930-as ülésén Kathleen Jones E. F. Garescht idézte, aki szerint „*a könyvek egy jól megválasztott kórházi könyvtárban úgy sorakoznak, mint a fiolák a gyógyszerárban*”.⁹

Az 1930-as években Sadie Peterson Delaney megírta *A biblioterápia helye a kórházban* című munkáját, és hangsúlyozta, hogy szükség van adekvát rekordokra. Perrie Jones folytatta a hasznos munkát megjegyzéseivel, többek között azzal is, hogy sajnos, nincsenek üzembiztos listák vagy szabályok a biblioterápiára vonatkozóan. Hangsúlyozta, hogy megfelelő képzésre és személyzetre van szükség. *A mentális betegek olvashatnak* című cikkben Jones három bekezdést szentelt az „Amit mi nem tudunk” témának. Rámutatott, hogy szándékosan került a biblioterápia szót, mert nem volt megfelelő módszer, ami indokolta volna a kifejezést.

Voltak szkeptikusok is, Magnus C. Petersen például úgy nyilatkozott, hogy „*Ha van egy nagy két páciens, aki érdeklődik az olvasás iránt és mi látjuk ezt az érdeklődést, hajlamosak vagyunk arra következtetni, hogy az elért javulás az olvasásnak köszönhető. Ami azt illeti, lehet, hogy a javulás az olvasásnak köszönhető, de lehet, hogy annak ellenére.*”

1940-ben Eleanor Mascariño könyvtáros és Delmar Goode orvos beszámoltak arról, hogy egy adott betegség kezelésére használták a biblioterápiát, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy szoros együttműködés alakuljon ki az orvos, a könyvtáros, valamint a család és a beteg között.

1957-ben Mary Jane Ryan azt írja, hogy a „*biblioterápia még nem egy tudomány, hanem egy művészet*”. Ruth Darrin egy workshopon elég távan határozta meg a biblioterápiát, és rámutatott, hogy a biblioterápiát lehet használni a gyógyításban és a megelőzésben is. Pearyl G. Elliott már elsősorban gyerekekkel foglalkozott. A biblioterápia ekkoriban még nagyrészt a kórházi alkalmazáshoz kötődik, azonban lassan felfedezik, hogy értékes módszer lehet a börtönökben is.⁹ A későbbiekben már felhívták a figyelmet, hogy a biblioterápiának be kell épülnie a könyvtárosképzésbe, hiszen a könyvtáros könyvek által próbál nevelni, és terápiás szempontból nem hagyható figyelmen kívül az olvasás.²⁸

A biblioterápi első, szűk alkalmazási színhelyei a pszichiátriai osztályok, átmeneti otthonok, gyermekotthonok, idősek otthonai voltak. A hetvenes években szélesedett ki az alkalmazási területe, olyan emberek között is alkalmazni kezdték, akik nem szorultak gyógykezelésre. A biblioterápia tehát áttörte korlátait, és „normális” emberek között is alkalmazni kezdték. Már nem csupán az orvosok és könyvtárosok érdeklődtek iránta, hanem a pedagógusoknak, szociális gondozóknak is felkeltette a figyelmét.

Hazánk még ekkor e területen nincs lemaradva a nemzetközi – különösen az USA-ban történő – alkalmazáshoz képest. A módszert Bartos Éva és Hász Erzsébet honosította meg Magyarországon, általában nyugdíjas résztvevők körében alkalmazzák, azonban beszámolólt olvashatunk Bartos Évától¹⁵ az alkoholfüggőségüktől szabadulni vágyók körében tartott beszélgetésekről is. Nagy Attila *A biblioterápia honosítása a magyarországi könyvtárosképzésben*³² című cikkében a módszer hazai elterjedéséről részletesen is olvashatunk. A gyors népszerűség kialakulását azonban megtorpanás követte, csupán az utóbbi években – talán a meseterápia népszerűsödésével együtt – kezdett ismét elterjedni. A módszer alkalmazására és megismertetésére létrejött a Magyar Irodalomterápiás Társaság, amelynek támogatásával 2014. május 16-án Nyíregyházán, „*Segített a könyv, a mese*” címmel megrendezésre került az első biblioterápia-konferencia. 2014. április 16-án megtartotta alakuló ülését az Oláh Andor Biblioterápiás Társaság is, amely vállalta a tanfolyamokon, képzéseken résztvevők, valamint érdeklődők biblioterápiás tudásának fejlesztését, elsősorban gyakorlatorientált műhelyfoglalkozások keretében.

2014-ben Egerben a fejlesztő biblioterápia átlépte saját határait, a technikai, technológiai kihívásokra reagálva az iPad és fejlesztő biblioterápia egymást segítő, kiegészítő megvalósulásának lehettünk tanúi, amely eljárás az e-biblioterápia nevet kapta; a nemzetközileg is unikumnak számító első foglalkozásokon általános iskolai tanulók vehettek részt.

„Veszélyes irodalom”

Annak bizonyítékeként, hogy nem csupán a mesék, népballadák, regék és anekdoták lehetnek nagy hatással az emberekre, hanem érdemes figyelembe venni a regények és egyéb szépirodalmi művek esetleges hatását is, javasolt Goethe *Az ifjú Werther szerelme és halála* érdekes ajánlását (s a Werther-hatást is) megnézni. A regény így kezdődik: „*És te, jó-ságos lélek, aki ugyanazt a szorongást érzed, mint ő, meríts vigaszt a szenvedéseiből, és legyen barátod ez a kis könyv, ha a sors végzése vagy a saját hibád miatt jobbat nem tudsz találni.*”²⁰ Szerintem mindez azt jelenti, hogy a megfelelő könyv megfelelő időben igazi barát tud lenni. Ha az ember kétségbeejtőnek találja saját helyzetét, néha már az is elegendő, ha olvashat valakiről, aki megélte mindazt (vagy egészen hasonló), amin jelenleg ő maga megy keresztül. Álláspontom szerint a könyvek e megnyugtató és vigasztaló szerepe elmélyíthető és még inkább kamatoztatható azáltal, ha lehetőséget biztosítunk, hogy az olvasottakról megoszthassák a gondolataikat, véleményüket az emberek. A mű mai értelemben vett sikerkönyvvé vált a XVIII. században, azonban rövid időn belül szomorú események voltak a regényhez köthetők, ugyanis megszorodott azon öngyilkosok száma, akik szerelmi bánatukban kísértetiesen hasonló módon vetettek véget életüknek, mint a mű főszereplője – még a ruházatuk is a főszereplőjével volt azonos: kék kabát, sárga, mély kivágású ing és hosszú szárú Wellington-csizma. Az öngyilkossági hullám először csak a német területeken volt megfigyelhető, azonban rövid időn belül „megfertőzte” egész Európát. Goethét azzal

a súlyos váddal illették, hogy öngyilkosságra buzdítja a fiatalokat. Ez természetesen erős túlzás, hiszen a kor romantikus szellemisége is hozzájárult a mű hatásának erősítéséhez, ezt megelőzően azonban senki nem gondolta volna, hogy egy „egyszerű” regénynek ilyen erős befolyásoló ereje lehet. Azonban az irodalmi alkotások gyógyításban kifejtett hatásának kiaknázása még váratott magára. Az bizonyos, hogy *Az ifjú Werther szerelme és halála* a szentimentalizmus egyik legszebb gyöngyszeme, a hatást pedig a pszichológiai szakzsargon is átvette Werther-effektus vagy Werther-hatás néven.

Thomas Trotter 1807-ben pszichiátriai értekezésében a regényolvasás szenvedélyéről is ír: „*jelenleg ez az idegrendszeri betegségek legfőbb kiváltó oka. Az a tudat, amely elszórakoztatja magát a mai modern megfogalmazások szerelmi-betegség giccseivel, racionális lények szintjétől elrugaszkodva keres élvezetet magának. A romantikus szerelem zabolázatlan leírásaiból olyan elképzelt világot alkot, amely a folyó élet racionális világában morális útmutató nélküli szenvedélyt hagy. Egészen a jobb érzésekkel felrubázott nők tudatáig, ez a fajta irodalom-mérgezés gyakran végzetesnek bizonyul...*” Durkheim felhívta a figyelmet: „*Nem kétséges, hogy az öngyilkosság gondolata ragályoszerűen terjedhet... Talán nincs is más jelenség, amely ragályosabb lehetne*”.² Itt szükségesnek tartom felhívni a figyelmet a média felelősségére – és így a biblioterapeuta felelősségére is –, ugyanis a Werther óta különböző kutatások folynak, hogy milyen mértékben befolyásolják a látottak, hallottak, olvasottak a befogadót. Hasonló hatást keltett még a *Szomorú vasárnap* című film¹⁹ és maga a dal is, vagy Molnár Csilla szépségkirálynő tragikus esete.²¹ A biblioterápiás foglalkozások során is figyelmet kell fordítani a veszélyforrásokra, így az azonosulásra, a dicsőítésre, a szenzációként való tálalásra és a konkrét instrukciókra. Az azonosulás veszélyét csökkenti, ha az öngyilkosságot úgy mutatják be, mint egy betegség (például depresszió) utóhatását, amely egyébként sikeresen kezelhető lett volna alternatív problémamegoldások és sikeresen kezelt krízis-helyzetek bemutatásával, háttérinformáció szolgáltatásával a depresszióról, mint betegségről.²¹ Mindezek pedig sikeresen megvalósultak a biblioterápiás foglalkozáson.

A biblioterápia definíciójának sokszínűsége

Miután megismertük a biblioterápia korai előzményeit és kialakulását, érdemes kitérni a biblioterápia definiálására is, miközben ez még ma sem egységes. Sokan sokféleképpen határozták meg. Ebben a fejezetben szeretnék ebbe a sokszínűségbe egy kis betekintést nyújtani, először külföldi meghatározások, majd a hazaiak alapján, valamint a legáltalánosabbaktól a speciálisabb felé haladva. Mint az majd látható lesz, különösen a külföldi meghatározások először a klinikai biblioterápia körülírására szorítkoznak, aztán a későbbiekben kibővülnek a gyermekek, majd az olvasók körével.

A biblioterápia kifejezés a görög „biblion” (könyv) és a „therapeia” (gyógyítás) szóból származik ^{3 25 22}, ebből fakadóan a legegyszerűbb meghatározások úgy hangzanak, hogy a biblioterápia nem más, mint a ’könyvek gyógyító ereje’, ’könyvek általi gyógyítás’. Ez azonban nem tartalmazza, hogy milyen módon jutnak el a művek a megfelelő emberekhez, hogyan fejt ki a módszer a hatását, milyen esetben alkalmazható, ki tarthat ilyen foglalkozásokat, valamint célközönséget sem határoz meg. Ezeket a hiányosságokat igyekeznek a későbbi meghatározások orvosolni.

A *Webster's Third New International Dictionary* úgy határozta meg 1961-ben, hogy „*válogatott olvasmányanyag terápiás segédeszközként való felhasználása a gyógyászatban és a pszichiá-*

riában”.⁵ Ebből a megfogalmazásból még hiányzik, hogy nem csupán a gyógyászatban használható fel a módszer. Ehhez képest a mai értelmezése jóval szélesebb körű lett. Úgy vélem, hogy ez a definíció jobban körülírja a klinikai biblioterápia lényegét, mint általánosságban magát a biblioterápiát, hiszen ez az értelmezés nem terjed ki a fejlesztő biblioterápiában rejlő lehetőségekre.

Hart úgy fogalmaz, hogy a biblioterápia során a tanácsadó vagy a könyvtáros kijelölt olvasmányok által nyújt segítséget a személyes problémák megoldásában. Kiemelendőnek tartom, hogy ez a definíció tartalmazza: a könyvtáros is aktívan részt vehet a foglalkozások alakításában.

Aiex szerint a biblioterápia nem más, mint hogy az emberek meg tudják oldani a problémáikat könyvek segítségével, Harris és Hodges pedig úgy véli, hogy az irányított olvasás segít az olvasónak öntudatossága növelésében.²⁹

Az alábbi definíciókból jól láthatjuk, hogy a módszer célcsoportjának meghatározásánál sokáig csupán a gyerekekre koncentráltak. Rosen úgy határozza meg, hogy a könyveken alapuló hatékony terápiának tartalmaznia kell terveket a gyerekek újonnan szerzett felismerésének alkalmazására, stratégiát e tervek megvalósítására és rendelkezést a hatástalannak bizonyuló tervek kijavítására.¹⁷ Hendrickson hisz abban, hogy a biblioterápia segítségével a gyerekek kontrollálni tudják majd érzelmi kitöréseiket. Pardeck lehetőséget lát benne, hogy a fiatalok sikeresen átvészeljék a változásokat, mint például az örökbefogadást vagy a családon belüli abúzust.³⁵ Coombs úgy gondolja, hogy a biblioterápia egy technika, amelynek segítségével a gyerekek önbizalma fejlődik, és jobban megértik a problémáikat.²⁹ Jeon a tehetséges gyerekek segítésében látja szerepét.¹⁷ Hébert definíciója a Fraiser és McCannon által a későbbiekben ismertetett meghatározáshoz hasonlóan úgy gondolja, hogy a kamaszok és a gyerekek sikeresen elemezhetnek problémahelyzeteket oly módon, hogy biztonságban maradnak az általuk képzeletben meghozott döntések következményeitől.

A későbbi definíciók a célcsoportot már nem szűkítik le ennyire, Corman szerint például a katarzisz megszabadítja feszültségeiktől az olvasókat, és így nagyobb esélyük lesz magukra ismerni egy könyv szereplőiben.¹⁷ Fraiser és McCannon úgy gondolják, hogy az olvasók képzeletük segítségével különböző megoldásokat próbálhatnak ki anélkül, hogy a valós élet következményeivel szembesülnének.¹⁷

De hogyan definiálták a módszert hazánkban? Oláh Andor szerint a biblioterápia nem jelent mást, mint „tudatosítani és módszerré alakítani át saját tapasztalatunkat, élményeinket és mindazt, ami észrevétlenül valósult meg eddig”.^{8 16} Bartos Éva Oláh Andor megfogalmazását a következőkkel egészítette ki „valóban arról van szó, hogy mindazt a tapasztalatot, amit a könyvek, az olvasás, az irodalom jótékony hatásáról felhalmozott az emberiség, egyszerre átfordították tudatosan alkalmazott módszerré, gyógyító céllal, szándékolt hatás kiváltására”.¹⁶

Vértés László szerint a biblioterápia lényege: „gyógyítani a könyvek visszhangjával, megkeresni és megtalálni a betegben a művet, egészet, részletet, mindazt, ami lelkehez ragadt, ami üdítő varázserővel segíti testi-lelki fájdalmak leküzdésében”.⁴¹ Hadházy Csabáné szerint „a lélek megnyugvását segítheti elő függetlenül attól, hogy nem beteg az, aki ezen részt vesz”.²⁴

A biblioterápiát, vagy más néven az irodalomterápiát a Magyar Irodalomterápiás Társaság a következő módon fogalmazza meg: „Az irodalomterápiás foglalkozás mindig egy előre kiválasztott irodalmi mű köré szerveződik, mely lehetőség szerint a csoport tagjainak hasonló problémáját célozza meg. A mű (műrészlet) kapcsán a csoportvezető irányításával beszélgetés folyik. A szöveghez

*fűzött megjegyzések segítenek a csoporttagoknak pontosítani a mű által sugallt témához való viszonyukat. Ez fontos felismerésekre vezet önmaguk megismerésében és mások megítélésében, újra hangolhatja a már megmerevedett egyéni struktúrákat. Bár a résztvevők sokszor irodalomórához hasonlítják a foglalkozást, mégsem műelemzéseket, irodalmi expozékat vár el a csoport vezetője, hanem a résztvevők személyes élményeit szeretné a csoportban közkinccsá tenni”.*²⁷

Én személy szerint Hász Erzsébet megfogalmazásával értek egyet leginkább, miszerint a biblioterápia „éppen úgy, mint a legtöbb, vagy majdnem minden művészetterápia nemcsak a beteg emberek gyógyításában használható, hanem a megelőzésben és a rehabilitációban is, de hasznos akkor is, amikor egy krónikus betegséggel való együttélést kell megtanulnia valakinek. [...] A biblioterápiás beszélgetés annyiban tér el egy egyszerű szövegértelmezéstől, hogy ott azt gyakorolják, hogy a befogadónak, aki egy saját múlttal, jelenel, jövővel rendelkező, nagyon érzékeny, összetett személyiség, az adott szöveg itt és most, mit jelent”.

¹⁶

A biblioterápia típusai

Ahogy a fogalmak, úgy a biblioterápia típusai is folyamatosan változtak-változnak. Bartos Éva például így osztotta fel a biblioterápiát⁴:

- Intézményen belüli biblioterápia, ennek során ismeretterjesztő irodalmat olvasatnak a betegekkel, akik a szövegek feldolgozásában orvosi segítséget kapnak. Kórházban vagy rendelőintézetben valósul meg ez a típus. Például hazánkban Oláh Andor szentendrei főorvos alkalmazta ezt a lehetőséget³⁴.
- Klinikai biblioterápia, amelynek keretében a betegek szépirodalmi műveket olvasnak, a csoport többnyire emocionális vagy viselkedési problémával küszködő páciensekből áll. A terápia történhet intézményben vagy más közösségen belül. Ezt a módszert alkalmazta például Bartos Éva is alkoholbetegek körében⁵.
- Fejlesztő biblioterápia. Ezt a típust alkalmazzák, illetve alkalmazhatnák a könyvtárak legszélesebb körben. Ebben az esetben a terápia résztvevői „normális” egyénekből állnak. Ilyen volt például a debreceni Újkerti Könyvtárban tartott irodalomfoglalkozások sora általános iskolások körében²³.

Rhea J. Rubin az 1970-es években készített összefoglalója az irodalom és a résztvevők természete szerint, táblázatos formában teszi áttekinthetővé a biblioterápia alkalmazási lehetőségeit⁴⁰:

Az irodalom természete	A résztvevő természete, nyelvészeti válasz	
	Receptív nyelv /input/	Expresszív nyelv /output/
Írott	A	C
Szóbeli	B	D

- A – Hagyományos biblioterápia (a résztvevő maga olvassa az irodalmat, írott irodalmat olvasnak fel a résztvevők).
- B – Irodalomterápia, ahogy Shiryon megfogalmazta (szóbeli irodalom a résztvevőknek).
- C – Kreatív írás terápia (a résztvevők irodalmi alkotásokat hoznak létre, verseket, novellákat, élettörténeteket írnak).
- D – „Kreatív szóbeli terápia” (a résztvevők irodalmi alkotást hoznak létre szóban, egy verset, rövid történetet, élettörténetet alkotnak).

„Minden művészetterápia esetében – így a biblioterápiában is – alkalmazható a két működési elv: aktív és receptív. Ez a legismertebb a zeneterápia esetében: aktív zeneterápia folyamán a páciens maga muzsikál, a receptívben pedig zenét hallgat (...) aktív biblioterápia: poetry therapy, creative writing, azaz írás, receptív biblioterápia: olvasással bevezetett, az olvasmányélményre reflektáló beszélgetés.”²⁶ – írja Hász Erzsébet.

A foglalkozás irányultsága alapján tehát lehet:

- Receptív biblioterápia – felolvasásra kerül egy szépirodalmi mű, ezt követően a résztvevők megosztják egymással a gondolataikat.
- Produktív biblioterápia – a résztvevők saját maguk hoznak létre egy irodalmi szöveget, amely egy meghatározott témához fűződik.

Hász Erzsébet a következő típusokat különbözteti meg a külföldi gyakorlat és elnevezés alapján²⁶:

Angol nyelvterületen:

- Poetry therapy: az írás áll a terápiás tevékenység középpontjában, a költészet terápiás értékű szerepeltetésével tűnik ki.
- Creative writing: az önmegvalósítás iránti igény speciális, írásos módozatának személyre szabott fejlesztése a cél.

Német nyelvterületen:

- Poesie-therapie: „poézisterápia”, a Bartos Éva-féle felosztásban lényegében a klinikai biblioterápiának felel meg. Pszichikai és pszichoszomatikus megbetegedések kezelésére használatos, krízishelyzetek megoldására alkalmazzák. Számos területen használják: pszichoterápia, rehabilitáció, lelkeség-ügy-szolgálat, idős és fogyatékos embereknél.
- Lesetherapie: olvasásterápia, ami a receptív biblioterápiának felel meg.
- Schreibtherapie: írásterápia, ami az aktív biblioterápiának felel meg.

Ha a résztvevők száma alapján szeretnénk csoportosítani az eljárásokat, akkor beszélhetünk egyéni és csoportos terápiáról is. Az egyéni biblioterápia során a pedagógus vagy könyvtáros könyvet ajánl a felhasználónak, és miután az elolvasta, lehetőséget biztosítanak számára, hogy megbeszélje az olvasottakat és a velük kapcsolatban felmerülő gondolatait a könyvtárossal vagy az orvossal. Csoportos biblioterápia esetén a kiválasztott művet több ember közösen dolgozza fel, és nagy jelentősége van a csoport tagjai egymásra kifejtett hatásának. A foglalkozás vezetője lehet könyvtáros, pedagógus, mentálhigiénés szakember, pszichológus, lelkész.

A foglalkozáson felhasznált irodalmi alkotás műfaj szerint szintén sokféle lehet; használhatunk mesét, mítoszt, eposzt, verset, novellát, regényt, regényrészletet, vallásos műveket.

A terápia helyszínül több hely szolgálhat, így iskolában, könyvtárban, imateremben, kórházban, kollégiumban történhetnek az összejövetelek. Mint az alkalmazási területek alapján is jól látható, a biblioterápia szinte minden területen alkalmazható módszer, amelyet a könyvtártól az iskoláig bárhol lehet használni.

Biblioterápia a mai könyvtárakban, külföldön és hazánkban

Az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában már több olyan gyűjtemény is létezik, amely kategorizálva tartalmaz történeteket a különböző korosztályok számára. Egy-

re népszerűbb, hogy oktatási intézmények és könyvtárak ilyen felosztású adatbázisokat hoznak létre, kihasználva az online forma előnyeit, mint a könnyű és gyors frissíthetőség és a széles körű elérhetőség. Az egyik ilyen gyűjtemény a Best Children's Books¹⁰, amely az alábbi témákban tartalmaz forrásokat: örökbefogadás, nevelőszülői ellátás, alkohol és kábítószer fogyasztása, megfélemlítés, halál és haldoklás, fogyatékoság, válás, külön élés, táplálkozás és egészséges táplálkozás, valamint táplálkozási zavarok témában.

Ezen kívül természetesen számos weboldal létezik, amely kor vagy problémakör alapján ajánl olvasnivalót. Jellemzően ilyen tematikus gyűjteményeket tárnak a nagyközönség elé a nagyobb könyvtárak és oktatási intézmények, amelyek elsődleges célja a meghatározott korcsoport számára a különböző élethelyzetekhez adekvát irodalom elérhetővé tétele, ennek megfelelően általában az adott műveket teljes szöveggel elérhetővé teszik a saját felületükön. A teljesség igénye nélkül ilyen tematikus gyűjtemények érhetőek el például az alábbi intézmények online felületén:

- a Clear Lake Children's Center honlapja¹⁴
- a Kilkeny County Library Service honlapja¹³
- a Queen Mary University of London honlapja¹¹
- a GoodReads: Meet your next favorite book honlapja³⁸
- a Carnegie Library of Pittsburg honlapja¹²

A legtöbb hazai megyei könyvtárban elérhetőek Gerlinde Ortnertől a *Gyógyító mesék. A gyermeki agresszió és félelem ellen és mindaz, amit a meséléskor a szülőknek tudnia kell (3-7 éves korú gyerekeknek)*³⁶, valamint ugyanezen szerzőtől az *Új gyógyító mesék: Veszékedések, félelmek, szorongások ellen és az, amit a 6-10 éves gyermek szüleinek mindezekről tudniuk kell*³⁷. Mindkét kötet tartalmaz a közölt mesékhez jó tanácsokat a szülők, pedagógusok és könyvtárosok számára. A művek a jelzett korosztály részére készültek, ebből adódóan egyszerű, könnyen érthető, rövid mondatokból ismerhetjük meg a cselekményt. A tartalom szempontjából is konkrét eseményeket ismerhetünk meg, amelyek a gyerekek számára könnyen érthetőek, így nehézség nélkül tudnak a karakterekkel azonosulni, azonban a 10 évesek számára talán már túlságosan egyértelműen fókuszálnak a kijelölt problémára. Az első kötet az elválás, rossz álmok, félelem a kutyától, félelem a fogorvostól, időhúzás, rendetlenség, hazugság, csúnya beszéd, engedetlenség, körömrágás, éjjeli bepiselés, dadogás, evés, ottmaradás az óvodában, tanítás zavarása, gúnyolás, agresszív hajlamok, testvérek marakodása, gyerek mint jó partner, környezetvédelem és halál témakörökben tartalmaz műveket. A második kötet témakörei pedig az alábbi kategóriákba sorolhatóak: a mértéktelen tv-nézés, fogyatékos gyerek az osztályban, másféle gyerek az osztályban, az agresszív viselkedés, takarékosági intézkedések, anyagi gondok, elutaznak a szülők, rettegés a kórházba kerüléstől, a szülők válásától, gátlásosság, hogyan lehet elviselni a lemondást, a csalódást, elveszíteni is tudni kell, felvilágosítás, ha a szülők veszekszenek, elváltak a szülők, a gyereket egyedül nevelők gyereke, szorongás a magára maradáستól.

Véleményem és tapasztalatom szerint könnyebben alkalmazható, nagyobb segítséget nyújt a leendő használók számára Robert Fisher *Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni történetekkel*¹⁸ című műve. Ez olyan irodalmi alkotásokat tartalmaz, amelyek téma alapján is igen változatosak; a történetek eredetük szerint is igen széles skálán mozognak; találunk itt többek között kínai, görög, kanadai, indiai, svéd, német, angol meséket is. Az irodalmi művön kívül olvashatunk még a feldolgozást segítő kérdéseket mind a történethez, mind a választott témához. Ezen kívül olyan tevékenységeket is ajánl, amelyek a mű feldolgo-

zásához szükséges egyéb feladatokat tartalmaznak, például más művészeti ágak alkotásainak elemzése meghatározott kritériumok alapján, játékok, rajzolás. A könyv a düh, állati jogok, szépség, erőszakosság, változás, bátorság és félelem, halál, tisztesség, szabadság, barátság, kísértetek, jó és rossz, boldogság, remény, tudás, szerelem, szerencse, emlékezet, rejtélyek, nevek, kérdések és válaszok, valóságos, illetve nem valóságos, titkok, lopás, idő, igazság, igények és szükségletek, ki vagyok én, bölcsesség és tanulás témakörökhöz tartalmaz meséket.

Biblioterápia a könyvtárban!?

Viták keresztüztüében áll jelenleg is az a kérdés, hogy ki jogosult biblioterápiás foglalkozások vezetésére. Csak képzett pszichológusok és pszichiáterek vezethetnek ilyen foglalkozást? Vagy könyvtárosok is? Mi számít pontosan biblioterápiának? Az irodalmi alkotásokról történő beszélgetés már biblioterápia? És egy könyv elolvasásának ajánlása? Az évek óta tartó vitát én sem tudom minden kétséget kizáróan megoldani, csak azt leírni, hogy mások és én mit gondolunk ezekről a kérdésekről.

Szerintem van létjogosultsága a biblioterápiának a könyvtárakban. A könyvtár feladata, hogy gyűjtse, feltárja, megőrizze és szolgáltatssa az információt a felhasználók számára. Eszerint tulajdonában van az az anyag, amelynek a segítségével segíthet másoknak. Amellett, hogy fizikailag birtokában van a könyv, a könyvtáros ismeri is az irodalmat, ezen kívül tanulmányai során megtanulta a szövegeket kritikus szemmel értékelni. Munkaköréhez tartozik az irodalomajánlás, amely éppen a felsoroltak miatt lehetséges. Mindemellett ismeri az olvasókat, rendszeres napi kapcsolatban áll velük. Könyvtári gyakorlatom során megfigyeltem, hogy nagyobb városi könyvtárakban, ahol az olvasószolgálatban vagy a kölcsönző pultban több könyvtáros végzi egy időben a munkáját, gyakran előfordul, hogy annak ellenére, hogy az egyik sorban többen állnak, a rendszeres olvasók a hosszabb sorba állnak be, mert ismerik a könyvtárost, akivel minden alkalommal beszélgetnek is a kiválasztott könyv kölcsönzésének procedúrája mellett. Ekkor elmondják a problémáikat, megbeszélik az utóbbi kölcsönzés óta történt dolgokat, és elmondják, hogy tetszett vagy nem tetszett nekik az a mű, amit korábban olvastak. Ezeket a könyvtárosokat gyakrabban keresik meg az olvasók azért, hogy „ajánljon egy jó könyvet”, „valami olyat, mint az előző”. A felkészült könyvtáros a felhasználó ízlésének megfelelő irodalmat tud ajánlani, emellett az olvasónak a korábbi beszélgetések során megismert személyes problémáit is figyelembe veszi, és lehetőleg olyan irodalmi alkotást ajánl, amely hozzájárul nehézségei megoldásához.

Természetesen egyetértek azzal a vélekedéssel, hogy a könyvtárosok csak fejlesztő biblioterápiás foglalkozást vezessenek pszichológus vagy mentálhigiénés szakember segítsége nélkül, és klinikait ne.

A könyvtár ma már nem csupán a hagyományos könyvtári feladatokat látja el, a mindennapi élet részévé vált, szolgáltatásai folyamatosan bővülnek, kitartha kapuit, író-olvasó találkozókat rendez, internetes szolgáltatásai vannak, továbbképzéseket, tanfolyamokat szervez és tart, tudományos és ismeretterjesztő előadások helyszínéként szolgál, kiállításokat, vetélkedőket, könyvklubokat szervez. Ma már a könyvtár a „harmadik hely” az otthon és a munkahely után. Kisebb városokban, ahol nincs elég irodalomkedvelőnek szóló program, ezzel lehet(ne) bővíteni a kínálatot.

Összefoglalás helyett

Miután ismertettem a biblioterápia kialakulását és definícióit, valamint típusait, szeretném néhány szóban összefoglalni, milyen cél elérése érdekében is használható sikeresen a módszer az oktatásban. A változó életforma okozta civilizációs betegségek – mint a frusztráció, a szorongás, az alvászavar, a negatív stressz – mindenkire hatnak, ezek enyhítésére eredményesen alkalmazható.

A módszer sokszínűségét mutatja, hogy külföldi – elsősorban amerikai – pedagógusok sikeresen alkalmazták osztálytermi keretek között, például dyslexiás és dysgraphiás diákok osztályközösséggel való elfogadtatására, agresszív tanulók kezelésére, az osztályközösség építésére és a csoport periferiáján elhelyezkedő diákok társaik általi elfogadtatására. Ezen kívül azonban a biblioterápiás foglalkozások, foglalkozássorozatok tervezése során célul tűzhető ki többek között a különböző konfliktuskezelési módszerek megismertetése, a vitakészség és az önismeret fejlesztése, az új értékek és hozzáállások közlése, a szociális érzékenység növelése, valamint az érdeklődési kör szélesítése. A változó életforma következménye, hogy az emberek egyre inkább elszigetelődnek egymástól, elmagányosodnak, ezért nagyon fontos annak tudatosítása, hogy másoknak is vannak hasonló problémáik; ezen kívül társas kapcsolataik mennyiségi és minőségi gyarapítására is lehetőséget ad a foglalkozás.

A biblioterápia egy informális tanulási környezet. Közvetett módon hat a gondolkodásra és az életminőségre, ezért nagyon fontos lenne, hogy a könyvtárosok olyan képzéseken vegyenek részt, amelyek felkészítik őket a foglalkozások megszervezésére és megtartására. A könyvtár ma már köztudottan a „harmadik hely”, így megkerülhetetlen feladata az emberi kapcsolatok kialakításának és megszilárdításának elősegítése, amelyre alkalmas módszernek mutatkozik a fejlesztő biblioterápia.

IRODALOM

1. „Aki a meséket megtalálja, az élet forrásából iszik.”. (dátum nélkül). forrás: www.meseterapia.hu (Letölt: 2014. 08 21).
2. Mediatizált öngyilkosságok - A „Werther effektus” szociológiai vizsgálata = Mediatized suicides - the sociological study on Werther-effect. 2008. forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/316/1/veres_elod.pdf (Letölt: 2014. 08 21).
3. Bartos Éva: Biblioterápia a könyvtárosi munkában. = Könyvtári Figyelő. 1987. 5. sz. 563-567. p.
4. Bartos Éva: Biblioterápia és a közművelődési könyvtárak. In: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Szerk. Csapó Edit. Budapest. Múzsák, 1984. 101-113. p.
5. Bartos Éva: Olvasókönyv a biblioterápiáról. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 123 p.
6. Bartos Éva: Gyermekbiblioterápiája. = Fordulópont, 1999. 2-3. sz. 93-103. p.
7. Bartos Éva: Segített a könyv, a mese. Vallomások életéről, irodalomról, olvasásról. 1999. forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/05400/05496/05496.htm> (Letölt: 2014. 08 21).
8. Batári Gyula: A könyv gyógyító hatása. Beszélgetés a biblioterápiáról dr. Oláh Andorral. = Könyvtáros, 1981. 2. sz. 100-103. p.
9. BEATTY William K.: A Historical Review of Bibliotherapy. 1962. forrás: Illinois University of Illinois at Urbana-Champaign: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/6061/librarytrends/11i2_opt.pdf?sequence=3#page=15 (Letölt: 2014. 08 21).

10. Best Children's Books. dátum nélkül. <http://www.best-childrens-books.com/childrens-book-by-category.html> (Letölt: 2014. 08 21).
11. „Bibliotherapy book list.” Advice and Counselling Service - Queen Mary University of London. dátum nélkül. forrás: <http://www.welfare.qmul.ac.uk/wellbeing/bibliotherapy/booklist/index.html#relationships> (Letölt: 2014. 08 21).
12. „Bibliotherapy booklists: Helping young children cope in today's world.” Carnegie Library of Pittsburgh. dátum nélkül. forrás: <http://www.carnegielibrary.org/research/parentseducators/parents/bibliotherapy/> (Letölt: 2014. 08 21).
13. „Bibliotherapy collection for the family.” Kilkenny County Library Service. dátum nélkül. forrás: http://kilkennylibrary.kilkenny.ie/eng/Our_Services/Bibliotherapy/Bibliotherapy_Book_List_Family.pdf (Letölt: 2014. 08 21).
14. „Bibliotherapy goldmine: Books on a variety of topics.” Clear Lake Children's Center. dátum nélkül. forrás: <http://clearlakechildrenscenter.com/resources/bibliotherapy/#.UzA9RPmVbYb> (Letölt: 2014. 08 21).
15. Birkalan, Hande A.: The Thousand and One Nights in Turkish. Translations, Adaptations, and Issues. 2004. 09 01. forrás: Ebscohost: <http://web.ebscohost.com/ebost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=d01869aa-4b81-4954-91c1-d8b8e71c4a31%40sessionmgr110&hid=126> (Letölt: 2014. 08 21)
16. Büki Orsolya – Büki Péter: Könyvvel könnyebb!?. = Fordulópont, 2005. 2. sz. 51-60. p.
17. Doll, Beth & Doll, Carol: Fialatok biblioterápiája: Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. 2011 forrás: http://ki.oszke.hu/sites/ki.oszke.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknek_0.pdf (Letölt: 2014. 08 21)
18. Fisher, Robert: Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni történetekkel. Budapest, Műszaki Kiadó, 2002. 110 p.
19. Fábíán Tamás (2009. 06 03). Ugyanannyi öngyilkosság Jackson és Goethe miatt. forrás: Index: http://index.hu/kultur/életmod/2009/07/03/ugyanannyi_ongyilkosság_jackson_es_goethe_miatt/ (Letölt: 2014. 08 21)
20. Goethe, Johann Wolfgang: Werther szerelme és halála. forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszke.hu/00300/00390/00390.htm> (Letölt: 2014. 08 21)
21. Gondoskodó figyelem – tudatosság. Irányelvek a média öngyilkossággal kapcsolatos hírközlésére. (dátum nélkül.) forrás: DepresszióStop: http://depressziostop.magtud.hu/ospi/ospi_media_ajanas.pdf (Letölt: 2014. 08 21)
22. Hadházy Csabáné: Életápolás könyvtári eszközökkel. = Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, 1994. 2. sz. 53-58. p.
23. Hadházy Csabáné: Biblioterápia - életápolási klub. Az Újkerti Nevelési Központ könyvtárában. = Őszikék, 1995. 7. sz. 5. p.
24. Hadházy Csabáné: A személyiségfejlesztés könyvtári módszerei. = Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, 2001. 2. sz. 29-34. p.
25. Halasi Edina: „Az írott szó gyógyító ereje”. Biblioterápia a Mosoly utcai könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 2001. 2. sz. 53-58. p.
26. Hász Erzsébet: A biblioterápia oktatásának elméleti és gyakorlati kérdései II. = Magyar Felsőoktatás, 2001. 5-6. sz. 55-56. p.
27. Irodalomterápia. (dátum nélkül.) forrás: Magyar Irodalomterápiás Társaság: <http://www.irodalomterapia.hu/> (Letölt: 2014. 08 21)
28. Jackson, Evalene P.: Bibliotherapy and Reading Guidance. A Tentative Approach to Theory. 1962. forrás: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/6061/librarytrends11i2_opt.pdf?sequence=3#page=15 (Letölt: 2014. 08 21)
29. Johnson, Celia, Wan, Guofang, Templeton, Rosalyn Anstine, Graham, Lesley P., Sattler, Joan L.: „Booking It” to Peace. Bibliotherapy Guidelines for Teachers. 2000. forrás: EBSCO: <http://web.ebscohost.com/ebost/detail?sid=8054d296-d8ba-414c-97d5-dd42d9f9aee4%40sessionmgr114&vid=>

1&hid=126&bdata=JmNpdGU9ZWVhvc3QtbG12ZQ%3d%3d#db=eric&AN=ED451622 (Letölt: 2014. 08 21)

30. Jung, Carl Gustav: Analitikus pszichológia. Budapest, Göncöl. 1995. 228 p.
31. Korán. (dátum nélkül.) forrás: Terebess Ázsia Lexikon: <http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/koran.html> (Letölt: 2014. 08 21)
32. Nagy Attila: A biblioterápia honosítása a magyarországi könyvtárosképzésben. = Fordulópont, 2004. 2. sz. 69-72. p.
33. Nossart, Peseschkian: A tudós meg a tevehajcsár. Budapest, Helikon, 1991. 236 p.
34. Oláh Andor: Élménybeszámoló a biblioterápiáról. = Természetgyógyász. 1992. 2. sz. 8-9.
35. Pardeck, John T.: Using literature to help adolescents cope with problems. forrás: <http://www.questia.com/googleScholar.qst?docId=5001662962> (Letölt: 2014. 08 21)
36. Ortner, Gerlinde: Gyógyító mesék a gyermeki agresszió és a félelem ellen és mindaz amit a meséléskor a szülőnek tudnia kell (3-7 éves korú gyerekeknek). Budapest, Magyar Könyvklub, 1996. 160 p.
37. Ortner, Gerlinde: Új gyógyító mesék veszekedések, félelmek, szorongások ellen és az, amit a 6-10 éves gyermek szüleinek mindezekről tudniuk kell. Budapest, Magyar Könyvklub, 1997. 153 p.
38. „Popular bibliotherapy books.” GoodReads. dátum nélkül. <http://www.goodreads.com/shelf/show/bibliotherapy> (Letölt: 2014. 08 21)
39. Rómaiaknak írt levél. (dátum nélkül.) forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/00100/00176/html/> (Letölt: 2014. 08 21)
40. Rubin, Rhea J.: Uses of Bibliotherapy in Response to the 1970s. 1979. forrás: Library Trends: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/7081/librarytrendsv28i2_opt.pdf?sequence=7#page=122 (Letölt: 2014. 08 21)
41. Vértés László: Biblioterápia azaz literatúra az egészségben. Mikszáth Kálmán születése 150. évfordulójára. = Egészségnevelés, 1997. 4. sz. 188-190. p.

